

Työneuvoston lausunto TN 1387-03 (ään. 5-2, 11/02)

Työneuvoston lausunto **helikopterilentäjien varallaolon oikeudellisesta luonteesta**. Annettu Akava ry:n pyynnöstä 13. päivänä toukokuuta 2003.

Lausuntopyyntö

Akava ry on pyytänyt työneuvostolta lausuntoa siitä, onko lääkäri- ja pelastushelikopterilentoja lentävien helikopterilentäjien asuntovarallaoloaika tulkittavissa työajaksi työaikalain 2 luvun 4 §:n ja 3 luvun 6 §:ssä tai 7 §:ssä tarkoitetulla tavalla, vai onko tämä aika työaikalain 2 luvun 5 §:n tarkoittamaa varallaoloaikaa. Lisäksi Akava ry on pyytänyt työneuvostoa lausumaan, miten asunto-varallaoloajan luonnetta koskeva työaikalain tulkinta on huomioitava sovellettaessa työaikalain työaikaa ja lepoaikoja koskevia määräyksiä sekä erilaisia työaikakorvauksia koskevia säännöksiä.

Lausuntopyynnössä todetaan tosiasioista seuraavaa. X Oy:llä operoi noin neljällätoista helikopterilla helikopterilentotoimintaa eri puolella Suomea. Yhtiön merkittävin liiketoiminta keskittyy Helsinki-Tallinna-Helsinki -reittiliikennetoimintaan. Yhtiö toimii myös lääkäri- ja pelastus-helikopterialalla, jonka yhteydessä syntyvän asuntovarallaoloajan oikeudellinen luonne on lausuntopyynnön kohteena. X Oy operoi Oulun SEPE (Sammuttaa, Etsii, Pelastaa ja Ensihoitaa) lääkäri/monitoimipelastushelikopteria ja Varkauden Ilmari (ensihoito, sairaankuljetus, etsintä, sammutus, pelastus ja muut tehtävät, kuten öljyvahinkojen ja kemikaalionnettomuuksien tiedustelu- ja johtotehtävät, poliisin johtotehtävien apuna toimiminen, elinsiirtokuljetukset) monitoimipelastushelikopteria. Lisäksi X Oy operoi kesäisin, esimerkiksi 11.6.-24.9.2001, Helsingin kaupungin pelastuslaitoksen monitoimipelastushelikopteria.

Varkauden ja Oulun pelastushelikoptereiden toimintaa hoitavat yhdistykset, jotka ovat ostaneet X Oy:ltä sen tarjoaman helikopterin lentäjineen, polttoaineineen ja huoltoineen. Päivystyksen aikana lentäjä on välittömässä lähtövalmiudessa koko ajan ympäri vuorokauden, kuten esimerkiksi ambulanssi- ja/tai palomieshenkilöstö pelastusasemilla. Lentäjät hoitavat työtään Varkaudessa, Oulussa ja Lekassa ns. 4/3 -rytmillä: yhdessä tukikohdassa on kolme lentäjää, maanantain ja perjantain ollessa vaihtopäivät. Lentäjä A päivystää ma-pe, lentäjä B päivystää pe-ma, lentäjä C päivystää ma-pe ja lentäjä A päivystää pe-ma. Päivystystunteja kertyy kullekin lentäjälle 240-267 tuntia kuukaudessa. Lentäjille tulee päivystyksen jälkeen viikko vapaata, mikä tarkoittaa käytännössä kuukaudessa 10-11 vuorokautta. Suurin osa lentäjistä asuu Etelä-Suomessa. Kaksi asuu Keski-Pohjanmaalla, yksi Lahdessa, yksi Kouvolassa ja loput Helsingissä.

Sopimuksissa toimintaa hoitavien yhdistysten kanssa X Oy on sitoutunut välittömään lähtövalmiuteen. Tämä on turvattu muun muassa lentäjien asumisjärjestelyillä päivystysviikkojen aikana. Sekä Oulussa että Varkaudessa X Oy on järjestänyt lentäjille asunnon päivystysviikkojen ajaksi.

Varkaudessa kulloinkin päivystävä helikopterilentäjä asuu kerrostaloasunnossa, joka sijaitsee noin 200 metrin päässä helikopterikentältä. Kerrostalon 5. kerroksessa olevassa asunnossa on kolme huonetta ja keittiö. Asunnossa asuu lentäjä ja kaksi ensihoitajaa. Lentäjälle on varattu asumiskäyttöön yksi huone, ja yhden huoneista jakavat kaksi ensihoitajaa. Asunnosta on juosten noin kahden minuutin matka helikopterikentälle. Oulussa työnantaja on hankkinut yksin asuntoa käyttävän lentäjän käyttöön kerrostaloasunnon, joka on kooltaan 2 huonetta ja keittiö. Asunto sijaitsee kerrostalon 11. kerroksessa. Asunnosta on polkupyörällä noin 1-2 minuutin matka noin 300 metrin päässä sijaitsevalle helikopterikentälle.

Em. asumisjärjestelyillä on varmistettu sopimusten edellyttämä välitön lähtövalmius. Asunto-päivystysvuorokausien aikana ei asunnosta juuri voi poistua, koska lentäjien edellytetään hälytystilanteissa olevan helikopterikentän välittömässä läheisyydessä, välittömän lähtövalmiuden varmistamiseksi. Koko asuntovarallaoloajan lentäjät ovat pukeutuneet lentohaalareihin, millä myös varmistetaan osaltaan lähtövalmiuden täyttymistä.

Päivittäistä keskimääräistä työaika on hyvin vaikea määritellä. Helikopterilentäjien päivittäisiin työruutiineihin kuuluvat aamulla helikopterin ja sen varusteiden tarkastus. Tähän käytettyä aikaa ei työnantaja kuitenkaan laske työajaksi. Kunkin lennon jälkeen tehdään samanlainen helikopterin ja sen varusteiden tarkastus, minkä lisäksi kone aina tällöin tankataan. Lennon jälkeen suoritettava helikopterin ja sen varusteiden tarkastus tankkauksineen luetaan työajaksi; aikaa tähän kuluu vähintään 30 minuuttia lennon päättymisen jälkeen. Varsinaisiin hälytyslentoihin käytettävä aika kunkin päivystysvuorokauden aikana vaihtelee suuresti. Tämä aika voi vaihdella vuorokaudessa 30-90 minuutista yli viiteen tuntiin ja joskus olla jopa yli kahdeksan tunnin. Yksi hälytystehtävä voi kestää 10 minuutista (peruutus) 10 tuntiin, kun kysymyksessä on etsintä- ja palonsammutustehtävät. Myös vuositasolla varsinaisiin hälytyslentoihin käytettävä aika vaihtelee; kesällä Itä-Suomen väestö kasvaa jopa kaksinkertaiseksi kesämökkeilyn vuoksi, mikä myös aiheuttaa enemmän hälytyksiä. Kesä on myös metsäpalojen sammutusaikaa. Syksyllä sen sijaan etsitään lämpökameran avulla muun muassa marjastajia ja sienestäjiä.

Asianosaisen kuuleminen

X Oy:n käsityksen mukaan lausuntopyynnössä tarkoitettu lääkäri- ja pelastushelikopterien lentäjät tekevät työtään sellaisissa oloissa, ettei voida katsoa työnantajan asiaksi valvoa siihen käytettävän ajan järjestelyjä. Tämän vuoksi työhön ei ole sovellettava työaikalakia. Lisäksi X Oy todennut seuraavaa.

Pelastushelikopterijärjestelystä

X Oy on 22.8.1997 solminut sopimuksen helikopteripalveluista Itä-Suomen Pelastushelikopterin Tuki ry:n kanssa koskien ympärivuorokautista pelastushelikopteri-toimintaa. Helikopterin sijaintipaikka on Varkaus ja sen toiminta-alue on ensisijaisesti Itä-Suomen lääni.

X Oy on 8.12.1997 solminut Pelastushelikopterin tuki ry:n kanssa sopimuksen helikopteripalveluista koskien ympärivuorokautista pelastushelikopteri-toimintaa. Helikopterin sijaintipaikka on Oulu ja sen toiminta-alueena on ensisijaisesti Oulun lääni.

X Oy:n pelastushelikopteritoiminta Helsingissä niin kutsutulla LEKA-helikopterilla päättyy 30.8.2002 eikä tule jatkumaan sen jälkeen.

Yllä mainittujen sopimusten mukaan helikopterin lähtövalmius on virka-aikana 10 minuuttia ja muuna aikana 60 minuuttia tai alle. Lähtövalmius merkitsee sitä, että helikopterin lentäjän on oltava valmiina lähtöön klo 8-16 välisenä aikana 10 minuutin sisällä ja klo 16-8 välisenä aikana viimeistään 60 minuutin sisällä siitä, kun hän on saanut hälytyksen.

Kun Akava lausuntopyynnössään esittää, että X Oy on sitoutunut välittömään lähtövalmiuteen, Akava tarkoittanee 10 minuutin lähtöaikaa virka-aikana eikä 60 minuutin lähtöaikaa muuna aikana.

Varallaolojärjestelmä

Koska helikopterilentäjät eivät vakituisesti asu Varkaudessa tai Oulussa, X Oy on molemmilla paikkakunnilla järjestänyt huoneiston, jota lentäjät käyttävät asuntonaan varallaoloaikana. Varkaudessa huoneisto sijaitsee noin kahden minuutin kävelymatkan päässä helikopterikentältä ja Oulussa noin parin minuutin kävely- tai pyöräilymatkan päässä helikopterikentältä.

Lentäjien vuorottelu hoidetaan, kuten Akavan lausuntopyynnössä todetaan niin kutsutulla 4/3-rytmillä, mikä tarkoittaa, että yksittäinen lentäjä on Oulussa tai Varkaudessa kolme tai neljä päivää, jonka jälkeen hänellä on seitsemän päivää vapaata. Tämä merkitsee, että yksittäinen lentäjä on tukikohdassa keskimäärin 10 päivää kuukaudessa, kun ei oteta huomioon vuosilomia tai muita poissaoloja.

1.1.2001 – 30.6.2002 lentäjien keskimääräinen varallaolopäivien määrä kuukaudessa oli alle 9.

Akavan lausuntopyynnössä esitetty väite siitä, että lentäjällä olisi kuukaudessa 10-11 päivää vapaata, ei pidä paikkaansa, vaan yksittäisen lentäjän vapaapäivien määrä kuukaudessa on keskimäärin noin 20.

Akavan väite siitä, ettei lentäjä voi juurikaan poistua huoneistosta varallaoloaikana ei pidä paikkaansa. Lentäjä voi poistua huoneistosta, mutta häneen on tietysti saatava yhteys, mikä hoituu kätevästi matkapuhelimella. Lentäjä ei tietenkään voi lähteä kauas pois helikopterikentältä, niin että sopimuksen mukainen lähtövalmius kärsisi.

X:n sisäisessä ohjeistuksessa kohdassa 1.5.1.1. todetaan, että

”ohjaajan on käytettävä lentotehtävien välinen aika siten, että vireystila säilyy riittävän korkeana turvallisen ja tehokkaan lentotoiminnan suorittamiseksi.”

Varallaoloaikana lentäjä esimerkiksi käy kaupassa tai uimarannalla, harjoittelee lenkkeilemällä tai kuntosalissa tai saunoo taikka oleskelee asunnossa tai sen ympäristössä. Varallaoloaikana lentäjä ei missään tapauksessa ole pakotettu oleskelemaan huoneistossa, vaan hän saa harjoittaa sellaista toimintaa, joka ei vaaranna hänen vireystilaansa ja joka mahdollistaa lähdön sovitun ajan sisällä.

Saatuaan hälytyksen lentäjä tietysti toimii ilman tarpeetonta viivästystä. Akavan väite siitä, että lentäjä olisi aina pukeutunut lentohaalariin varallaoloaikana on kuitenkin täysin perusteeton. Väite siitä, että lentäjä olisi pukeutunut lentohaalariin yhtäjaksoisesti 96 tuntia, ei yksinkertaisesti pidä paikkaansa.

Lentäjien ja X Oy:n välisissä työsopimuksissa on sovittu, että kuukauteen sisältyy 15 vuorokautta töitä ja 15 vuorokautta vapaata huomioiden lentäjiä koskevat työaikamääräykset.

Työajasta

Akava esittää lausuntopyynnössä, että lentäjien keskimääräistä työaika on hyvin vaikea määritellä. Väite ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Lentäjät nimittäin raportoivat jälkikäteen lentotyöajastaan minuutin tarkkuudella X Oy:n lentotoiminnan johtajalle. Ilmailua koskevat säännökset edellyttävät, että lentäjä raportoi työ- ja lepoaikansa tarkasti. Raportoinnin toteutumisesta ja sen oikeellisuudesta vastaa lentotoiminnan johtaja. Lentäjät antavat raporttinsa päivittäin erillisellä lomakkeella.

Lentotyöaikaan kuuluvat kaikki työtehtävät paitsi aamulla suoritettava helikopterin ja sen varusteiden tarkastus, joka kestää noin 10-15 minuuttia. Tätä aikaa ei raportoida erikseen lentotyöaikana, koska se on päivittäinen rutiini, joka aina kestää 10-15 minuuttia ja on katsottu, että sen raportointi erikseen ei ole tarkoituksenmukaista eivätkä ilmailuviranomaiset ole tätä edellyttänyt.

Lentäjän työjakso koostuu, aamupäivän tarkastusta lukuun ottamatta, lentotyöajasta sekä varallaoloajasta.

Lentotyöajan lasketaan X Oy:n sisäisen ohjeistuksen kohdan 1.5.1.1 mukaan hälytystehtävissä alkavan hälytyksestä ja muissa lentotehtävissä yksi tunti ennen lentoa. Lentotyöaika päättyy 30 minuuttia lennon päättymisen jälkeen. Lentäjille on erikseen ilmoitettu, että mikäli lennon jälkeen suoritettava huolto kestää kauemmin kuin 30 minuuttia, huoltoon käytettävä aika on raportoitava kokonaisuudessaan.

X Oy pitää tarkasti kirjaa lentäjien ilmoittamista lentotyötunneista ja lentotunneista. Lentäjien ilmoittamat lentotyötunnit ja lentotunnit ovat näin helposti todettavissa. Lentäjien lentotyötunnit olivat 1.1.2001 – 30.6.2002 keskimäärin noin 4 tuntia per päivystysvuorokausi. Kuukaudessa lentäjien lentotyötunnit olivat kyseisenä ajanjaksona keskimäärin alle 30.

Lentäjien lentotunnit 1.1.2001 – 30.6.2002 olivat keskimäärin noin 10 kuukaudessa eli noin 1 tunti per varallaolovuorokausi. Tämä tarkoittaa, että mikäli varallaolopäivät vielä vähentyisivät nykyisestä, lentoturvallisuus saattaisi heikentyä vähäisen lentokokemuksen johdosta.

X Oy toteaa, että sen lentäjien vuorottelujärjestely on tyypillinen varallaolojärjestelmä, josta X Oy ja lentäjät ovat sopineet. Työsopimuksissa lentäjät ovat sitoutuneet olemaan 15 päivää töissä ja 15 päivää vapaalla kuukaudessa ja tämä vuorottelurytmi on otettu huomioon palkkaehdoista sovittaessa.

Nykyinen järjestelmä vaatii kuitenkin lentäjiltä ainoastaan 10 päivän varallaolon ja antaa heille 20 päivää vapaata kuukaudessa. Kun otetaan huomioon työsopimusten varallaolovelvollisuus, nykyisen varallaolojärjestelmän antamat vapaapäivät sekä lentäjien työsopimuksissa sovitut palkat, varallaolojärjestelmä on - mikäli kyseiseen työhön käsityksemme vastaisesti sovellettaisiin työaikalakia – tulkittava työaikalain 2 luvun 5 §:ssä tarkoitetuksi vapaamuotoiseksi varallaoloksi, josta sovittu korvaus on huomioitu lentäjien kokonaispalkassa ja vapaa-ajan määrässä.

Selvityksen liitteenä on laskelma lentäjien varallaolopäivistä (HEMS/SAR varallaolo, 1.1.2001-30.6.2002), X Oy:n sisäinen ohjeistus (OM HEMS-liite – SEPE, lentoaika- ja lentotyöaika- ja päivystysvuorottelu), työajan raportointilomake, laskelma lentäjien lentotyötunneista (HEMS/SAR, 1.1.2001-30.6.2002) ja laskelma lentäjien lentotunneista (HEMS/SAR, 1.1.2001-30.6.2002).

Akava ry:n lisäselvitys

AKAVA ry ilmoittaa kantanaan, että se ei katso X Oy:n palveluksessa toimivien pelastushelikopterilentäjien työn olevan työaikalain 1 luvun 2 §:n 3 kohdan mukaista työaikalain soveltamisalan ulkopuolelle jäävää työtä. X Oy:n selvityksessä todetun katsantokannan omaksuminen merkitsisi sitä, että helikopterilentäjät olisivat itsenäisiä yrittäjiä.

Pelastushelikopterilentäjille on määritelty kiinteä toimipaikka, josta käsin pelastushelikopterilennot lennetään, hoidetaan helikoptereiden pienimuotoisemmat huollot ja jonka välittömässä läheisyydessä välittömässä lähtövalmiudessa helikopterilentäjien edellytetään olevan ennalta ilmoitetun vuorojärjestelmän mukaisesti. X Oy työnantajana on siten määritellyt sen kalenteriaikaan kiinteästi sidotun rytmin, jonka mukaisesti helikopterilentäjien edellytetään olevan helikoptereiden sijaintipaikalla työnantajan käytettävissä työntekoa varten. Helikopterilentäjillä ei ole tosiasiallista mahdollisuutta itse päättää työsuorituksensa ajankohdista ja paikoista, ei silloinkaan, kun nämä suuntautuvat kiinteästä toimipaikasta sen ulkopuolelle, sillä silloin nämä määrittyvät hälytysten mukaan.

Välittömästä lähtövalmiudesta on sovittu X Oy:n ja pelastushelikopteritoimintaa harjoittavien yhdistysten välillä. Helikopterilentäjillä ei ole tarkkaa tietoa X Oy:n ja tukiyhdistysten välisten sopimusten sisällöstä. Helikopterilentäjien tiedossa on X Oy:n selvityksessään mainitsema ns. 10 min/60 min valmiusjärjestely, joka ei kuitenkaan ole käytännössä toteutunut, vaan käytännössä lähtövalmius on välitön. Jos lähtövalmius pitkittyy, saa lentäjä moitteet yhdistyksen toiminnanjohtajalta ja X Oy:n lentotoiminnanjohtajalta, joka toimii helikopterilentäjien lähimpänä esimiehenä. Pelastushelikopterin tuki ry:n toiminnanjohtaja Y/Oulu on jopa lähestynyt X Oy:tä kirjeitse, ja hän on todennut ottaneensa aikoja eri lentäjien lähtöviiveistä. X Oy:n työneuvostolle antamassa selvityksessä todetusta huolimatta X Oy:n helikopterilentäjilleen antama työnjohdollinen ja ehdottomana noudatettava määräys on aina ollut se, että lähtövalmius on välitön eikä siitä saa tinkiä, koska koko toiminnalta putoaa ”pohja” pois, jos helikopterin lähtöviiveet ovat liian suuria. Liian suuri viive ensihoitotehtävissä toimittaessa on yli 10-15 minuutin menevä viive. Kun potilas on eloton, hänellä on hengitysvaikeuksia tai sydänkohtaus/infarkti, ei viivettä voi käytännössä olla lainkaan, koska potilaan riski vammautua pysyvästi tai kuolla kasvaa moninkertaisesti lentoviiveiden pidentyessä. Väkivaltatilanteissa, kuten puukotus- ja ampumistapauksissa, sekä liikenneonnetto-muoksien jälkeen, kun potilaalla voi olla esimerkiksi sisäinen verenvuoto, on potilaan päästävä mahdollisimman nopeasti leikattavaksi. Etsintä- ja palonsammutustehtävissä lähtö saattaa tosiasiallisesti tapahtua vasta 30 minuutin päästä hälytyksestä, koska helikopteriin on siirrettävä lämpökameravarustus, etsintäpaikkakunnan poliisin kanssa on sovittava tapaamispaikka, poliisilta on saatava lisätieto etsittävän tuntomerkeistä ja selvitys siitä, missä etsittävä on viimeksi nähty. Lisäksi on suunniteltava lento niin, että tiedetään muun muassa, mistä saadaan polttoainetta helikopteriin. Samoin on saatava etsintäpaikkakunnan sääennuste. Etsintä- ja palonsammutustehtävissä em. tehtävien hoito alkaa kuitenkin viipymättä hälytyksen tultua.

Koko pelastushelikopteritoiminnan kulmakivi on nopeus, mikä toteutuu välittömän lähtövalmiuden kautta. Itä-Suomen Pelastushelikopterin Tuki ry ilmoittaa nettisivuillaan (www.pelastushelikopteri-ilmari.fi) helikopterin olevan välittömässä lähtövalmiudessa ympäri vuorokauden. Pelastushelikopterin tuki ry ilmoittaa omilla sivuillaan (www.pelastushelikopteri-sepe.fi) toimintaideologiakseen muun muassa viedä lääkärijohtoinen ensihoito nopeasti paikalle.

Näyttöä työnantajan edellyttämästä välittömästä lähtövalmiudesta löytyy Oulun ja Varkauden helikopterinkäyttöpöytäkirjoista, joissa on kirjalliset raportit usean vuoden hälytyksistä. Noin vuodesta 2000 lukien on sama näyttö löydettävissä käyttöpöytäkirjoista, jotka on taltioitu sähköisesti tietokoneelle.

Oulun asunnossa lentäjä asuu yksin. Varkaudessa lentäjä asuu muun miehistön eli lentoavustajan ja lääkärin kanssa ahtaassa kolmiossa. Tässä asunnossa lentäjällä on oma makuuhuone, jossa on sänky, vaatekaapit ja työpöytä, jolla on tietokone ja jatkuvasti auki olevat ja päivittyvät sääsanomatelevisiot. Varkauden asunnossa olohuone, keittiö, saniteetitilat jaetaan lentoavustajan ja lääkärin kanssa. Lentoavustaja ja lääkäri päivystävät pääsääntöisesti yhden vuorokauden

kerrallaan. Ahtauden ja joka vuorokausi vaihtuvien ihmisten vuoksi asunto on oleskeluympäristönä melko levoton.

X Oy:n selvityksessä on todettu asuntojen ja helikopterikenttien väliset matka-ajat. Nämä on kuitenkin esimerkiksi Oulun osalta todettu melko epämääräisesti, koska yleisen kokemuksen mukaan pyöräilijä kulkee nopeammin kuin kävelijä.

X Oy:n selvityksessä liitteenä 2 olevaa lentotyöaika rajoituksia käsittelevää ohjetta Akava ry kommentoi seuraavasti: selvityksen sivulla 3 mainittua vireystilan ylläpitämistä koskevaa kohtaa ei liitteessä ole. Liite antaa muutenkin, sikäli kun siinä on sivuviivauksella kiinnitetty lukijan huomiota, lentotyöajan ylittämistapauksen osalta viitteitä siitä, että sisältö on kopioitu jostakin ilmailuun liittyvästä suuremmasta kokonaisuudesta ja helikopterilentäjien osalta jää käsittämättömäksi, koska kyseisessä kohdassa puhutaan ilma-aluksen päälliköstä, ja helikopterissa ei ole helikopterilentäjän lisäksi muuta lentomiehistöä.

Sekä Varkaudessa että Oulussa lentoavustajat työskentelevät neljällä miehellä eli 7-8 vrk töitä/kk (168-192 h/kk). Tätä järjestelyä käytetään useimmilla pelastuslaitoksilla sekä mm. Mediheli 01 Vantaa (MH01) ja Mediheli 02 Turku (MH02) miehistöllä mukaan lukien Medihelin lentäjät, joilla on myös hyväksytty poikkeusjärjestely tähän sekä Uudenmaan että Turun ja Porin työsuojelupiiriltä. Lääkäreitä on lentoavustajia enemmän, Oulussa jopa yli kymmenen. He päivystävät yleensä vuorokauden rytmissä.

Akava ry toteaa, että X Oy:n selvityksessä todetut päivystysrytmin ”päivät” tarkoittavat kokonaisia vuorokausia (24 h). Eli lentäjä päivystää yhtämittaisesti 4/7-3/7 -rytmillä, mikä tekee kuukaudessa 240-264 h. Tämän päälle tulevat vielä päivystysaikaan lukematta jäävät työmatkat, jotka Varkauteen kestävät autolla 3,5 - 4,5 h yhteen suuntaan; matka-ajan kestoon vaikuttavat säävaihtelut ja teiden kulloisetkin nopeusrajoitukset. Junalla tai bussilla matkustettaessa matka Varkauteen kestää yli 6 tuntia. Työmatka Ouluun vie noin 3 tuntia/suunta. Lento Ouluun vie tunnin verran, jonka jälkeen kuljetaan pääkaupunkiseudulta lähdetessä lentokentälle menemiseen varattava aika, noin 30-60 min. Näitä työmatkoja ei ole huomioitu helikopterilentäjien työ- ja päivystysajoissa; matkoihin menee kuukaudessa yhteensä jopa 36 h.

Akava ry toteaa, että X Oy:n selvityksessä (tilasto) lentäjien varallaolovuorokaudet on keino-tekoisesti tuotu alaspäin. X Oy:n selvitys pitää sisällään vain päivystysvuorokaudet eikä niissä ole otettu huomioon muuta työtä ollenkaan edellä todetulla tavalla.

Koska lähtövalmius on välitön, on lentäjän oleskeltava helikopterin läheisyydessä koko päivystyksen ajan. Lentäjä voi käydä ruokakaupassa, joka sijaitsee molemmissa tukikohdissa n. 100-200 m päässä asunnosta, ja siten myös tukikohdasta. Väite, että lentäjät tosiasiansa voisivat esimerkiksi käydä päivystysaikanaan uimarannalla, on totuuden vastainen. Todettakoon vielä erikseen tässä yhteydessä, että helikopterilentäjät ovat tiedustelleet X Oy:n johdolta sekä yhdistyksen toiminnanjohtajilta, onko mahdollista toteuttaa virka-ajan ulkopuolella 60 minuutin lähtövalmius, johon heille on vastattu, että käytäntö on välitön lähtövalmius.

Akava ry toteaa, että Varkaudessa koko miehistö on pari kertaa kesässä käynyt järven rannalla kastautumassa. Uimiseksi tätä ei voida sanoa. Paikka on sijainnut noin 2 minuutin ajomatkan päässä helikopteritukikohdasta. Tähän on menty hälytysajoneuvolla, jolla voidaan nopeasti päästä helikopterille ja ilmaan hälytyksen sattuessa, lähtövalmiuden kärsimättä. X Oy:n väittämät juoksulenkit voidaan tehdä vain silloin, kun sää ei mahdollista lentämistä (näkyvyys ja/tai pilven korkeus on alle sääminimin), joskaan Varkaudessa näin ei voida toimia autotehtävistä johtuen.

Varkaudessa voi käydä saunassa ja kuntosalilla Varkauden pelastuslaitoksen tiloissa, joka sijaitsee vielä lähempänä helikopterikenttää kuin miehistön yhteinen asunto. Varkaudessa voi myös pelata sulkapalloa. Sulkapallokenttä sijaitsee helikopterihallissa, kun helikopteri siirretään ulos pelin ajaksi. Oulussa ei ole kuntosalimahdollisuutta. Saunaan voi mennä yhdistyksen tiloissa, joka sekun sijaitsee lähempänä helikopterikenttää kuin lentäjän asunto. Aina poistuttaessa päivystysasunnosta lentäjällä ja muulla miehistöllä on oltava lentohaalarit päällä, tai ainakin mukana, esimerkiksi myös saunaan mentäessä.

Nykyään Varkaudessa lentäjä lähtee myös autotehtäville tehtävänään suunnistaa kohteeseen, ja tällöin eivät ”juoksulenkit” ole mahdollisia. Autolla lähdetään siis hälytykselle, kun lentosäätä ei ole tai kohde on niin lähellä, että helikopterin nopeudesta ei hyödytä, tai kun kohde on kaupungin keskustassa, kuten Oulussa tai Varkaudessa, jotka ovat tiheästi asuttuja, tai jossa ei ole riittävän turvallisia tai riittävän kokoisia laskupaikkoja. Näille hälytyksille lentäjiä ei lähde mukaan, kun muu miehistö tietää tarkalleen, missä hälytyskohde on, tai kun lentäjän lentotyöaika on täyttymässä tai täytynyt, jolloin lentäjän on lentoturvallisuussyistä välttämätöntä levätä.

Akava ry:n mielestä on tärkeää huomioida myös se, ettei autohälytyksiä lasketa lentäjän työaikaan. Oulussa lentäjä ei toistaiseksi lähde mukaan autotehtäville.

Vuonna 1999 helikopterilentäjien työ sopimuksia uudistettaessa X Oy vaati, että työ sopimuksissa on luettava 15 vrk töitä/15 vapaata kuukaudessa. Akava ry toteaa, että muun muassa Medihelissä (MH01 Vantaa) lentäjät päivystivät enimmillään 8 vrk/kk, koska Ilmailulaitos ei hyväksynyt pitempää päivystysjärjestelmää. Ilmailulaitoksen kanta nykyäänkin on se, että Varkauden ja Oulun päivystysrytmit tulisi saattaa Medihelin kaltaiseksi. Perusteluna tähän on lentoturvallisuus, joka Ilmailulaitoksen mukaan ei ole riittävän korkealla tasolla silloin, kun päivystysjaksot ovat liian pitkiä.

X Oy:n selvityksessä liitteessä 4 käsitellään HEMS/SAR lentotyötunteja. Muita lentäjien tekemiä työtunteja ei liitteeseen ole laskettu. Selvityksessä on puutteita, mm. siltä osin, kun hälytyslentojen välille jäävä aika on alle 3,5 tuntia, on tämä laskettava ilmailumääräysten mukaan työajaksi.

X Oy pitää kirjaa lentäjien lentotyöajasta sekä lentoajasta. X Oy ei merkitse työajaksi muuta työtä kuin lentämiseen liittyvät ajat. Ilmailumääräykset käsittelevät lentoaikaa ja työaikaa. X Oy:n kirjausten ulkopuolelle jäävät helikopterilentäjien tekeminä mahdollinen toimistotyö, sisäinen koulutus ja muu työ. Ilmailulaitoksen määräyksen mukaan työajaksi tulee laskea kaikki yhtiölle tehty työ, ei vain lentotyöaika. Vertailun vuoksi todettakoon, että muun muassa Finnairilla työaikaan todetaan kuuluvaksi muukin kuin pelkkä ilmassa olo. X Oy:n antamat sisäiset ohjeistukset ovat vain työnantajan omia työnjohdollisia määräyksiä.

X Oy:n palveluksessa olevat helikopterilentäjät eivät näe työnantajansa raportteja lentoajoista ja lentotyöajoista. Lentäjät sen sijaan pitävät omaa henkilökohtaista lentopäiväkirjaa sekä päivittäin myös päivystäessään raportoivat työaikansa. Lentotyöajan selvittäminen on jälkepäin omasta lentopäiväkirjasta laskettuna työläs prosessi.

Helikopterin ja varusteiden tarkastus kestää pitempään kuin 10-15 minuuttia. Kun tarkastus tehdään huolellisesti, kestää se vähintään 30 minuuttia, jopa tunnin.

Koska noudatetaan välitöntä lähtövalmiutta, ei lentäjä ole päivystyksessä ollessaan ”vapaalla” esimerkiksi harrastamismielessä. Päivystys on 4/7-3/7 –rytmiin perustuva jakso, jolloin odotetaan hälytystehtävää koko ajan, ja tämän ohella tehdään muita työtehtäviä, kuten helikopterin puhtaana-

ja kunnossapitotöitä jne. Nykyiset päivystysjaksot ovat pituutensa vuoksi riski lentoturvallisuuden kannalta.

X Oy:n selvityksessä on viitattu työaikalain varallaoloa koskevaan säännökseen. Tämän osalta todettakoon, että sen paremmin Oulussa kuin Varkaudessa olevat majoitustilat, ns. asunnot, eivät ole lentäjien asuntoja, kuten X Oy on itsekin selvityksessään todennut.

Helikopterilentäjien työsopimuksista ei käy ilmi, että heidän kanssaan olisi sovittu X Oy:n selvityksessä todetuista varallaolokorvauksista.

Akava ry on vielä 8.4.2003 toimittanut lisäselvityksen, jossa todetaan muun muassa, että lentäjät on suullisesti ohjeistettu välittömään lähtövalmiuteen.

Työneuvoston pyytämä lisäselvitys

Työneuvosto on tiedustellut Oulun ja Kuopion työsuojelupiireiltä, ovatko ne tehneet työsuojelutarkastuksia. Oulun työsuojelupiiri on toimittanut työneuvostolle 10.9.2001 laatimansa lausunnon, joka koskee helikopterilentäjien työaikajärjestelyjä Oulussa. Lausunnossa todetaan, että kaikki lentäjät käyvät töissä Oulun ulkopuolelta niin, että he eivät voi asua varsinaisessa kodissaan. Työnantaja on antanut heidän käyttöönsä normaalin asuinhuoneiston. Huoneistossa asuu yksi lentäjä kerrallaan. Asuminen voi tapahtua kodinomaisissa olosuhteissa. Asunto sijaitsee helikopterikentän välittömässä läheisyydessä. Lentäjien työvuorot on Oulussa järjestetty seuraavasti

- a) maanantaista perjantaihin 8 tuntia päivässä 10 minuutin valmius ja muulloin 60 minuuttia
- b) perjantaista maanantaihin 8 tuntia päivässä 10 minuutin valmius ja muulloin 60 minuuttia.

Oulun työsuojelupiiri toteaa, että työajat eivät ole ristiriidassa työaikalain kanssa eikä erilliseen poikkeuslupaan ole tarvetta.

Kuopion työsuojelupiiri on toimittanut pöytäkirjan X Oy:n Ilmari-pelastushelikopteri-toimintaan Varkaudessa 9.8.2001 kohdistuneesta työsuojelutarkastuksesta. Pöytäkirjassa todetaan, että lentäjät päivystävät yhtäjaksoisesti joko neljä tai kolme vuorokautta Wahlinkadulla sijaitsevassa lepotilassa tai sen läheisyydessä kaupunkialueella. Lento-/työaika-rajotuksissa ja lepojaksossa noudatetaan lentoturvallisuushallinnon OPS M3-2 –ilmailumääräystä. Lennolla pelastushelikopterissa on yksi lentäjä ja kaksi ensihoitajaa. Noin 80-90 % työstä on sairaustapausten ensihoitoa ja loput etsintää, sammutusta ja vesipelastusta. Sääennustukset otetaan aina lentotoiminnassa huomioon ja etenkin etsinnässä. Vuonna 2000 hälytyksiä oli noin 800 ja kuljetuksia noin 20. Pelastushelikopterikenttä ja –halli ovat Varkauden kaupungin pelastuslaitoksen yhteydessä. Hallin yhteydessä on ensihoitotarvikkeiden säilytystila. Ensihoitajien kanssa yhteisessä sosiaali- ja lepotilassa on tarvittavat näyttöpäätteet ja säähavaintoyhteydet. Lentäjille ja ensihoitajille on erilliset lepohuoneet, lentäjien toimisto, keittiö, olohuone ja WC/suihkutila. Ohjeena työsuojelupiiri on antanut työnantajalle hakea poikkeuslupaa työvuoroluettelon laatimisesta. Lisäksi työnantajan on pyydytty toimittamaan valvontaa varten jäljennös työsuojelun toimintaohjelmasta Kuopion työsuojelupiirille.

Työneuvosto on pyytänyt Akava ry:ltä ja X Oy:ltä selvitystä helikopterilentäjien Varkauden ja Oulun asuntojen kalustuksesta ja pohjapiirroksista sekä siitä, voiko lentäjä oleskella asunnoissa vapaa-aikanaan. Ilmailulaitokselta on pyydytty selvitystä siitä, millaisiin säännöksiin X Oy:n helikopteritoiminta perustuu.

Akava ry on todennut lisäselvityksessään, että Varkauden päivystystukikohta on kerrostalon 5. kerroksessa sijaitseva, noin 80 neliön suuruinen kolmio. Asunnossa päivystää samanaikaisesti kolme henkilöä: lentäjä, lääkäri ja lentoavustaja. Lentäjällä on käytössään oma huone. Lääkäri ja lentoavustaja jakavat yhden huoneen keskenään lentäjän leporauhan turvaamiseksi ja koska heillä on lyhyemmät päivystysvuorot. Lentäjä ja muu päivystävä miehistö käyttää asuntoa päivystyksen aikana. Työvuoron päätyttyä miehistön jäsen poistuu asunnosta. Vapaa-aikana lentäjän oleskelu asunnossa ei ole suotavaa, koska muu miehistö päivystää siellä. Asunto on ahdas. Tarkoituksenmukaista ei ole, että siellä oleskelee päivystävien henkilöiden lisäksi muita. Päivystystukikohta on päivystävän miehistön työpaikka. Tärkeää on taata heille työ- ja leporauha.

Kesään 2003 mennessä Varkauden päivystystiloissa tapahtunee muutoksia ja Varkauden kaupunki luultavasti rakennuttaa uuden tukikohdan Varkauden kaupungin laidalle.

Akava ry toteaa, että Oulun päivystystukikohta on kerrostalon 11. kerroksessa, noin 40 neliön suuruinen kaksio. Lentäjä päivystää asunnossa yksin. Lääkäri ja lentoavustaja päivystävät lentäjän välittömässä läheisyydessä olevassa rivitalossa, jossa toimii myös Pelastushelikopterituki ry:n varainhankintayksikkö. Järjestely on alunperin toteutettu riittävän leporauhan takaamiseksi lentäjälle, jonka päivystysvuorot ovat pidemmät kuin muun miehistön. Työvuoron päätyttyä lentäjä poistuu asunnosta. Oleskelu asunnossa vapaa-aikana ei ole suotavaa, koska päivystävä lentäjä on asunnossa silloin. Asunto ei neliömääränsä puolesta ole ahdas, mutta päivystävän lentäjän työ- ja leporauhan vuoksi ei ole tarkoituksenmukaista eikä suotavaa, että asunnossa oleskelee muita.

Tammikuussa 2003 Pelastushelikopterin tuki ry:n hallitus on päättänyt, että kevään 2003 aikana varainhankintayksikkö muuttaa pois rivitaloasunnosta ja että lentäjä muuttaa samaan rivitalo-asuntoon muun päivystävän miehistön kanssa.

X Oy toteaa selvityksessään, että se ei ole antanut mitään muuta sisäistä ohjetta lentäjien työajoista kuin mitä se on maininnut aiemmassa selvityksessään (lentoaika- ja lentotyöaika-rajaukset / päivystysvuorottelu). Varkauden asunnossa on kolme huonetta ja keittiö. Oulun asunnossa on kaksi huonetta ja keittiö. Lentäjät saavat oleskella varallaolon aikana kyseisissä asunnoissa, mutta he voivat oleskella myös muissa paikoissa siten, että he ovat lähtövalmiina sovituksessa ajassa. X Oy toteaa, ettei se ole tähän mennessä rajoittanut lentäjien oikeutta oleskella asunnoissa vapaa-aikanaan. Lentäjät asuvat kuitenkin vakituisesti toisilla paikkakunnilla, ja varallaolon jälkeen he lähtevät kotipaikkakunnilleen. X Oy on liittänyt selvitykseensä asuntojen pohjapiirroksia ja valokuvia asunnoista.

Pelastushelikopterin tuki ry on toimittanut työneuvostolle selvityksen X Oy:n Oulun lääkärihelikopteritukikohdan varustuksesta. Selvityksen mukaan tiloihin kuuluu kaksi huonetta ja tilat ovat suuruudeltaan noin 40 neliötä. Tiloissa on toimistohuone ja oleskelutila, jossa on sänky, sohva ja televisio sekä miehistön/lentäjien varustekaapit. Lisäksi tiloihin kuuluvat keittiö ja wc/suihku. Selvityksen liitteenä pohjapiirros asunnosta ja valokuvia.

Työneuvosto on pyytänyt Ilmailulaitokselta selvitystä siitä, millaisiin määräyksiin X Oy:n lausuntopyynnössä tarkoitettu helikopteritoiminta perustuu. Ilmailulaitos on todennut, että lentoturvallisuushallinto on hyväksynyt X Oy:lle työajat toimintakäsikirjassa ainoastaan siksi, että päivystyksen yhteydessä noudatettavia lento- ja työaika-rajauksia ei ole aikaisemmin ollut. Muun muassa toiminnan laajuudesta johtuen on lentoturvallisuushallinto tehnyt luonnoksen uudesta lento- ja työaika-määräyksestä, jolla on tarkoitus yhdenmukaistaa pelastushelikoptereiden lento- ja

työaika-rajotukset. Asiasta on käyty keskusteluja työsuojeluosaston valvontayksikön virkamiehen kanssa. Uusi määräys julkaistaneen helmikuun 2003 aikana. Selvitykseen on liitetty ilmailumääräys OPS M3-2, joka koskee ilma-aluksen ohjaamomiehistön lento- ja työaika-rajotuksia, luonnos mainitun ilmailumääräyksen muuttamisesta, ote X Oy lentotoimintakäsikirjasta (operations manual, kohta 7), HEMS-liite – SEPE, Oulu ja OM HEMS-liite – ILMARI, joista selviää lentoaika- ja lentotyöaika-rajotukset / päivystysvuorottelu määräykset X Oy:ssä. Liitteenä on myös Kuopion työsuojelupiirin työsuojelutoimiston poikkeuslupajaoston päätös, joka koskee työaikalain 14 §:n 1 momentin perusteella myönnettyä poikkeuslupaa X Oy:n Varkauden toimipisteessä ja Oulun työsuojelupiirin lausunto X Oy:n työaika-rajotuksista Oulussa.

Työneuvosto on vielä pyytänyt X Oy:ltä selvitystä, mitä lähtövalmiudella tarkoitetaan ja millaisia sopimuksia yhtiö on solminut tukiyhdistysten kanssa. Selvityksessään X Oy toteaa, että lausuntoa pyydettyä X Oy:n ja Itä-Suomen Pelastushelikopterin tuki ry:n ja X Oy:n ja Pelastushelikopterin tuki ry:n välisissä sopimuksissa oli sovittu, että ”lähtövalmius on virka-aikana 10 minuuttia ja muuna aikana 60 minuuttia tai alle, ellei toisin sovita”. Osapuolten välillä on solmittu sittemmin uudet sopimukset ajalle 1.9.2002-31.8.2005. Näiden uusien sopimusten mukaan ”helikopteri on aina lähtövalmiina”. Nykyisin ei noudateta enää mitään minuuttimääräistä lähtövalmiusaikaa. Sopimukset ovat muuttuneet sisällöltään väljemmiksi: lennolle lähdetään heti, kun helikopteri on saatu lähtökuntoon ja mukaan tulevat henkilöt ovat lähtövalmiina. Helikopteri on lähtövalmiina, kun lennolle voidaan lähteä lentoturvallisesti hyväksyttävällä tavalla erityisolosuhteet huomioon ottaen (esim. sää). Lennolla voidaan joskus lähteä alle kymmenessä minuutissa hälytyksestä, ja joskus kahden tunnin sisällä hälytyksestä. Joskus voi käydä niin, ettei lennolle voida lähteä lainkaan (huonot sääolosuhteet).

X Oy toteaa, että lentäjä lähtee hälytyksen saatuaan ilman aiheutonta viivytystä silloisesta olinpaikastaan lentokentälle. Jos lentäjä on käytettävissään olevassa asunnossa, hän pääsee helikopterin luo muutamassa minuutissa. Jos hän on jossain muualla, saattaa helikopterille siirtymiseen kulua pidempi aika. Helikopterin lähtövalmiiksi saattamiseen kuluu normaalitapauksessa noin kolme minuuttia.

Lentäjä voi säilyttää lentohaalarinsa ja muut varusteensa helikopterihallissa. Hänen ei tarvitse mennä asunnon kautta, mikäli hän hälytyksen saatuaan on jossakin muualla kuin asunnossa.

Helikopterin mukaan lähtevien lääkärin ja ensihoitajan palveluista Itä-Suomen Pelastushelikopterin Tuki ry ja Pelastushelikopterin tuki ry ovat solmineet erilliset sopimukset palveluntarjoajien kanssa. X Oy:n tiedossa ei ole lääkärin ja ensihoitajan ”lähtövalmiusaikaa”. Yhteistyö lentäjän sekä lääkärin ja ensihoitajan välillä on sujunut hyvin eikä ongelmia ”lähtövalmiusajan” suhteen ole esiintynyt. Pelastustehtävien luonteesta johtuen on itsestään selvää, että hälytyksen saatuaan kaikki lentoon osallistuvat henkilöt toimivat mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti ottaen huomioon lentoturvallisuuden ja sitä koskevat määräykset ja ohjeet.

Edellä esitetyn perusteella työneuvosto esittää äänestyksen jälkeen (5-2) lausuntonaan seuraavan.

TYÖNEUVOSTON LAUSUNTO

1. Työaikalain soveltaminen

Akava ry on pyytänyt työneuvostolta lausuntoa siitä, onko lääkäri- ja pelastus-helikopterilentoja lentävien helikopterilentäjien asuntovarallaoloaika tulkittavissa työajaksi työaikalain 4 §:ssä ja edelleen 6 § tai 7 §:ssä tarkoitetulla tavalla, vai onko tämä aika työaikalain 5 §:ssä tarkoitettua varallaoloaikaa. Lisäksi Akava ry on pyytänyt työneuvostoa lausumaan, miten asuntovarallaoloajan luonnetta koskeva työaikalain tulkinta on otettava huomioon sovellettaessa työaikalain työaika- ja lepoaikoja ja erilaisia työaikakorvauksia koskevia säännöksiä.

X Oy on katsonut, että lausunnossa tarkoitetut lääkäri- ja pelastushelikopterien lentäjät tekevät työtään sellaisissa oloissa, ettei voida katsoa työnantajan asiaksi valvoa siihen käytettävän ajan järjestelyjä. Siten työhön ei olisi sovellettava työaikalakia.

Työaikalain 2 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan työaikalakia ei sovelleta työhön, jota ”työntekijä tekee kotonaan tai muutoin sellaisissa oloissa, ettei voida katsoa työnantajan asiaksi valvoa siihen käytettävän ajan järjestelyjä”. Mainituissa oloissa tehtävän työn on tosiasiallisesti oltava luonteeltaan niin itsenäistä, että työnantajan asiana ei ole valvoa siihen käytetyn ajan järjestelyjä. Työn luonteen itsenäisyyden lisäksi on kiinnitettävä huomiota työntekijän mahdollisuuksiin itsenäisesti suunnitella tarkat työn suorittamisen tavat ja –ajat. Hallituksen esityksessä työaikalain (34/1996, s. 36) on todettu, että tällaista lain soveltamisalan ulkopuolelle jäävää työtä voi olla niin kutsuttu kenttätyö tai tätä vastaava työ.

Lausuntopyynnössä kuvatussa tapauksessa on kysymys lääkäri- ja pelastushelikopterien lentäjien työstä. Helikopterilentäjien työtä ei luonteeltaan eikä muilta olosuhteiltaan voida pitää työaikalain 2 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettuna työnä. Lentäjä ei voi itse suunnitella työn kulkua, vaan hän annettujen ohjeiden mukaan pääasiassa odottaa mahdollisia hälytyksiä ja hälytyksen saatuaan ryhtyy työn suorittamiseen. Työneuvosto katsoo, ettei helikopterilentäjien työ ole työaikalain 2 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettua työtä, joka jäisi työaikalain soveltamisalan ulkopuolelle.

Työneuvosto on lausunnossaan TN 1354-99 tarkastellut ilmailumääräyksen OPS M3-2 ja työaikalain suhdetta. Mainitussa lausunnossa päädyttiin siihen, että ilmailumääräys ei ole sellainen työaikalain 2 §:n 1 momentin 9 kohdassa tarkoitettu erityislaki, joka syrjäyttäisi työaikalain. Työaika-laki soveltuu näin ollen myös lausuntopyynnössä kuvattuun tapaukseen.

Asiakirjoista saatavan selvityksen mukaan tosiasiallisissa olosuhteissa on tapahtunut muutoksia lausunnon pyytämisen jälkeen. Muutoksia on ilmoitettu tapahtuvan myös myöhemmin. Työneuvosto tarkastelee lausunnossaan ainoastaan lausuntopyynnön esittämisen yhteydessä esille tulleita olosuhteita. Työneuvosto ei tarkastele lausunnossaan lausuntopyynnön esittämisen jälkeen tapahtuneiden tai tapahtuvien muutosten vaikutusta.

2. Työajan ja varallaolon suhteesta

Asiassa on kysymys työajaksi luettavan ajan erottamisesta työaikalain 5 §:ssä säädetystä varallaolosta.

Työaikalain 4 §:n mukaan työaika on työhön käytetty aika ja aika, jonka työntekijä on velvollinen olemaan työpaikalla työnantajan käytettävissä. Työpaikalla tarkoitetaan työntekijän varsinaista työpaikkaa, mutta sen ohella myös muuta paikkaa, jossa työnantaja on työn johto- ja valvontaoikeutensa perusteella määrännyt työntekijän olemaan työn tekemistä varten. Hallituksen esityksessä todetaan, että arvioitaessa, onko kysymys työajasta, ratkaisevaa merkitystä ei ole työskentelypaikalla (HE 34/1996, s. 39). Työpaikka voi siten olla mikä tahansa työnantajan määräämä paikka, jossa työntekijä on määrätty olemaan työn tekemistä varten. Myös niin sanottu päivystys työpaikalla tai muussa työnantajan määräämässä paikassa on työaika.

Työaikalain 5 §:ssä on säädetty varallaolosta. Varallaololla tarkoitetaan työnantajan ja työntekijän väliseen sopimukseen perustuvaa työntekijän velvollisuutta olla asunnossa tai muualla tavoitettavissa niin, että hänet voidaan tarvittaessa kutsua työhön. Varallaolosta voidaan sopia varsinaisen päätyön lisäksi, mutta varallaolo voi olla myös itsenäinen työtehtävä. Varallaoloaika ei lueta työaikalain mukaan työajaksi. Jos työtehtävät kuitenkin toistuvat varallaolon aikana niin lyhyin väliajoin, että työntekijän on katsottava olevan jatkuvasti sidottu työhönsä, on tehtävien väliset vapaahetketkin luettava työajaksi (TN 875-69 ja 503-58).

Työaikalain mukaan ns. asuntovarallaoloa on velvoite oleskella varallaolon aikana asunnossa. Tällaisesta varallaolosta on vähintään puolet korvattava rahassa tai siten, että puolet varallaoloajasta annetaan työntekijälle vapaana säännöllisenä työaikana. Myös muun tyyppisen varallaolon (vapaamuotoisen varallaolon) korvaamisesta on sovittava, mutta korvausten alarajasta ei ole työaikalaisissa säädetty. Asuntovarallaolon ja vapaamuotoisen varallaolon välinen rajanveto riippuu siitä, onko työntekijällä velvollisuus oleskella asunnossa tai sen välittömässä läheisyydessä, vai onko hänellä sanottua väljempi liikkumavapaus, mutta kuitenkin velvollisuus olla työnantajan tavoitettavissa.

Työneuvosto on antanut useita varallaoloa koskevia lausuntoja. Suurin osa näistä lausunnoista on annettu vuoden 1996 työaikalailta kumotun vuoden 1946 työaikalain perusteella. Lausuntojen merkitystä arvioitaessa on otettava huomioon, että vuoden 1946 laissa säädettiin vain asuntovarallaolosta, ja työajaksi katsottavan ajan rajaa jouduttiin lausunnoissa siten tarkastelemaan vain suhteessa asuntovarallaoloon. Voimassa olevalla työaikalailta laajennettiin varallaolon käsitettä, koska viestiyhteyksien teknisen kehityksen takia varallaoloa ei enää ollut tarpeen kytkeä työntekijän asuntoon (HE 34/1996 s. 41). Vanhan lain asuntovarallaoloa koskevan säännöksen soveltamisesta annetuilla lausunnoilla on siksi vain rajoitetusti merkitystä arvioitaessa voimassa olevan lain mukaisten kahden varallaolomuodon välistä suhdetta. Uusia piirteitä liittyy myös siihen rajanvetoon, joka myös nyt esillä olevassa tapauksessa saatetaan joutua tekemään työajan ja vapaamuotoisen varallaolon välillä.

Voimassa olevan lain 4 §:llä ei kuitenkaan ole pyritty muuttamaan työajan käsitettä aikaisemman lain mukaisesta. Näin ollen aikaisempaa soveltamiskäytäntöä voidaan edelleen hyödyntää selvittäessä työajaksi katsottavan ja varallaoloajan välistä perusrajanvetoa. Seuraavassa tarkastellaan ensin lausuntoja, joissa kysymys on ollut työajasta, ja sitten varallaoloa koskevia tapauksia.

Lausunnoissa TN 455-57, TN 997-76 ja TN 1175-85 on ilmaistu periaate, jonka mukaan työntekijän työpaikan yhteydessä sijaitsevassa huoneessa suorittamaa päivystystä ei voitu pitää työaikalain (604/1946) 8 §:n tarkoittamana varallaolona, ellei huonetta voitu pitää työntekijän asuntoon. Samaan lopputulokseen päädyttiin voimassa olevan lain soveltamista koskevassa lausunnossa TN 1344-98. Sen mukaan työaikaan luettavasta ajasta on kysymys työneuvoston aikaisemmat lausunnotkin huomioon ottaen silloin, kun työntekijälle on päivystysvuoroa varten varattu työpaikalta huone, jossa hänen edellytetään oleskelevan päivystysvuoron ajan. Tällaista työpaikan tiloissa sijaitsevaa huonetta ei lähtökohtaisesti voida pitää työntekijän tilapäisenä asuntoon vaan päivystysvuoroa, vaikka huone olisi kalustettu ja sitä käytettäisiinkin pääasiassa nukkumiseen päivystysvuoron aikana.

Toisaalta olosuhteista ja työalasta riippuen asunnon käsitteen tulkintaan voivat työneuvoston käsityksen mukaan vaikuttaa myös edellytetyn oleskeluajan pituus tai se, että tilat on tarkoitettu työntekijän yksinomaiseen käyttöön myös valmiudessaoloajan ulkopuolella. Viimeksi sanottua kuvaa lausunto TN 1359-99. Kun vanhainkodin yövahtimestari ja talonmies asui vanhainkodissa olevassa asunnossa perheineen, työneuvosto katsoi, että kyse oli asuntovarallaolosta.

Varallaoloksi on edelleen luettu aika, jonka työntekijä on ollut velvollinen viettämään henkilökunnan asuinrakennuksessa varatussa asuinhuoneessa (TN 790-66) ja työntekijälle muuntoaseman alueella olevan vakituisen päivystäjän omakotitalossa päivystysvuoroksi varatussa huoneessa viettämä aika, kun työntekijä on joutunut päivystämään muualla kuin asuinpaikkakunnallaan (TN 856-69). Lausunnossa TN 658-62 oli kysymys varallaolosta, kun työntekijä oli velvollinen oleskelemaan voimalaitoksen välittömässä läheisyydessä sijaitsevassa rakennuksessa olevassa asianomaisen työntekijän yksinomaiseen käyttöön varatussa asunnossa. Samoin oli varallaoloa laivojen koepurjehduksella se osa ajasta, jonka työntekijät joutuvat olemaan työtä suorittamatta laivassa heille varatussa hytissä (TN 858-69).

Tapauksissa TN 658-62 ja TN 858-69 on kysymys ollut useamman päivän kestävästä yhtäjaksoisesta työskentelystä muualla kuin varallaolijan asuinpaikkakunnalla, mikä on edellyttänyt tilapäistä majoittumista muualle. Tällaista majoittumista on edellyttänyt myös vuorokauden kestävä päivystysvuoro silloin, kun työntekijä on joutunut päivystämään muualla kuin kotipaikkakunnallaan. Tällöin päivystysvuoron ajaksi yksityisasunnosta varattu huone ymmärrettiin vuoden 1946 työaikalain 8 §:ssä tarkoitetuksi työntekijän asunnoksi (TN 856-69). Lausunnossaan TN 945-74 työneuvosto katsoi, että yhteistä tapauksille, joissa muuta majapaikkaa kuin työntekijän varsinaista asuntoa ja kotia on pidetty varallaolosäännöksessä tarkoitettuna asuntona, on se, että majoittuminen tilapäisasuntoon ei ole johtunut yksinomaan varallaolosta.

Esillä olevassa tapauksessa helikopterilentäjät joutuvat oleskelemaan työvuoron aikana muulla kuin sillä paikkakunnalla, jossa heidän varsinainen asuntonsa ja kotinsa sijaitsee. Yhteenvetona selostetusta työneuvoston käytännöstä voidaan tällaisia tilanteita silmällä pitäen todeta, että päivystäminen tilapäisasunnossa on ollut työaika, jos asunto on tarkoitettu pelkästään päivystystä varten. Jos taas tilapäisasuntoa on voitu käyttää myös työntekijän vapaa-aikana, kysymys on ollut varallaolosta. Näin on ollut myös sellaisessa tapauksessa, että työntekijä on olosuhteiden pakosta, kuten koepurjehduksella, joutunut viettämään varsinaisen työsuorituksen ulkopuolelle jäävän ajan tilapäismajoituksessa.

Asuntovarallaolon ja muun varallaolon suhdetta on lyhyesti käsitelty työaikalain 5 §:n 2 momentin perusteluissa. Asuntovarallaolo tapahtuu normaalisti työntekijän asunnossa. Hallituksen esityksen mukaan (s. 41 s.) kysymykseen voi kuitenkin poikkeuksellisesti tulla myös työnantajan työntekijälle järjestämä tilapäisasunto. Se, milloin on kysymys tällaisesta tilapäisasunnosta, ei perusteluista ilmene. Työneuvoston käsityksen mukaan asunnon käsitettä on varsin harvoin syytä tulkita laajentavasti senkin vuoksi, että myös muunlainen varallaolo on otettu työaikalain piiriin.

3. Arviointia

Lausuntopyynnössä kuvatussa tapauksessa helikopterilentäjien pääasiallinen työ muodostuu valmiusvelvoitteesta. Heidän tulee työvuoronsa aikana olla valmiina työn tekemiseen. Työnantaja on varannut kulloinkin työvuorossa olevan helikopterilentäjän käyttöön asunnon. Oulussa asunto sijaitsee helikopterikentän läheisyydessä kerrostalossa. Asunnossa on kaksi huonetta, keittiö ja wc/suihku. Lentäjän lisäksi asunnossa ei pääsäännön mukaan majoitu muita henkilöitä. Varkaudessa asunto sijaitsee myös kerrostalossa. Asunnossa on kolme huonetta, keittiö ja

wc/suihku. Lentäjän lisäksi asunto on kulloinkin työvuorossa olevien lääkärin ja lentoavustajan käytössä. Lentäjällä on käytössään oma huone.

Asiakirjoista saatavan selvityksen mukaan lentäjien varsinainen asunto ja koti saattaa sijaita jopa useiden satojen kilometrien päässä työnantajan järjestämästä asunnosta. Asiakirjoista selviää myös se, että helikopterihallissa tai sen yhteydessä ei ole sopivaa tilaa, jossa lentäjät voisivat oleskella. Asunnot sijaitsevat hyvin lähellä helikopterihalleja. Oulussa matka on noin 300 metriä ja Varkaudessa 200 metriä. Helikopterilentäjien oleskelu asunnoissa johtuu valmiusvelvoitteesta. Oleskelua asunnossa työvuoron päätyttyä ei tosin ainakaan asiakirjojen mukaan ole nimenomaisesti kielletty. Asiakirjoista kuitenkin selviää, että käytännössä asunnossa on mahdotonta oleskella työvuoron päätyttyä, koska oleskelu häiritsisi toisia.

Jotta oleskelutiloissa vietettyä aikaa voitaisiin pitää työaikana, on tilojen täytettävä työaikalain 4 §:ssä säädetyt edellytykset. Kysymyksessä on oltava työpaikka tai muu työnantajan määräämä paikka. Työneuvosto katsoo, että työnantajan järjestämiä majoitustiloja on pidettävä työaikalain 4 §:ssä tarkoitettuna työpaikkana eikä työaikalain 5 §:ssä tarkoitettuna asuntona. Oulussa lentäjä käyttää asuntoa yksin, kun taas Varkaudessa asuntoa käyttävät lentäjän kanssa yhtä aikaa lentoavustaja ja lääkäri. Tällä seikalla ei työneuvoston mielestä ole ratkaisevaa merkitystä arvioitaessa tiloissa vietetyn ajan luonnetta.

Lentäjien työhön liittyvä valmiudessaolo on laadultaan sellaista, että sen tarkoituksen- ja asianmukainen hoito edellyttää lentäjän oleskelua hänelle varatussa asunnossa ja / tai sen läheisyydessä. Mitä lyhyemmässä ajassa lentäjä on hälytyksen saatuaan velvollinen ryhtymään varsinaisen työn suorittamiseen, sitä rajoitetummat hänen mahdollisuutensa liikkua kauaksi helikopterikentästä ovat. Jos edellä tarkoitettu aika on hyvin lyhyt, on lentäjä käytännössä pakotettu oleskelemaan hänelle varatussa asunnossa, vaikkei tällaista velvoitetta olisi nimenomaisesti asetettukaan.

X Oy on ilmoittanut, että sen ja tukiyhdistysten välisissä sopimuksissa helikopterin lähtövalmius on virka-aikana 10 minuuttia ja muuna aikana 60 minuuttia tai alle, ellei toisin sovita. Akava ry on todennut, että lentäjille on ilmoitettu, että lähtövalmius on aina välitön eikä mainittua 60 minuuttia aikaa siten käytännössä noudateta. X Oy:n selvityksen mukaan helikopterin saattaminen lentoon kestää noin kolme minuuttia. Varkauden asunnosta matka helikopterin luo kestää muutamia minuutteja. Jotta mainittu 10 minuutin helikopterin lähtövalmius voidaan toteuttaa, on lentäjän käytännössä oleskeltava lähellä helikopterihallia eli käytännössä hänelle varatun asunnon välittömässä läheisyydessä. Jos lentäjän ei tarvitse ryhtyä työn suorittamiseen joksikin välittömästi hälytyksen saatuaan, hänellä voi olla vapaammat mahdollisuudet liikkua asunnon ulkopuolella. Asiakirjojen perusteella ei saa täyttä selvyyttä siitä, mitä liikkumisvapaudesta on sovittu tai määrätty.

Työneuvosto katsoo, että silloin kun lentäjän on oleskeltava asunnossa, työntekijän on oltava työnantajan käytettävissä työaikalain 4 §:ssä tarkoitettu tavoin ja kysymys on työajaksi luettavasta ajasta. Jos lentäjä voi sitä vastoin liikkua asunnon ulkopuolella vapaammin, esimerkiksi siten että hänen on ryhdyttävä työn suorittamiseen vasta 60 minuutin kuluessa hälytyksen saatuaan, työntekijän velvollisuutta olla tavoitettavissa ei voida pitää työaikalain 4 §:ssä tarkoitettuna työaikana. Tämä velvollisuus on katsottava työaikalain 5 §:ssä tarkoitetuksi ns. vapaamuotoiseksi varallaoloksi, jossa oleskeluvelvoitetta ei ole kytketty tiettyyn kiinteään paikkaan.

Siltä osin kuin aikaa on pidettävä varallaoloaikana on otettava huomioon se, että jos työtehtävät kuitenkin toistuvat niin lyhyin väliajoin, että työntekijän on katsottava olevan jatkuvasti sidottu työhönsä, tehtävien väliset vapaahetketkin on luettava työajaksi.

Akava ry on lisäksi pyytänyt työneuvoston lausuntoa siitä, miten helikopterilentäjien valmiusvelvollisuutta koskeva tulkinta on otettava huomioon työaikalain eräitä muita säännöksiä sovellettaessa. Työneuvosto ei katso voivansa antaa lausuntoa näihin yleisluonteisiin kysymyksiin, vaan tyytyy viittaamaan sanottujen säännösten soveltamista valaisevaan aikaisempaan käytäntöön ja muuhun saatavilla olevaan tulkinta-aineistoon.

Työneuvoston lausunto perustuu puheenjohtaja Saloheimon ja jäsenten Kangasperko, Kaittä, Pahlman ja Rusanen mielipiteeseen.

ERIÄVÄ MIELIPIIDE

Jäsen Virtanen esitti seuraavan eriävän mielipiteen, jota jäsen Kärkkäinen kannatti.

Lausuntopyynnössä tarkoitettujen helikopterilentäjien tulee työsopimuksensa mukaan olla kolmen tai neljän vuorokauden pituisten työvuorojensa aikana valmiudessa lähtemään hälytyksen sattuessa työhön. Varsinaista lentotyötä tehdään vuoron aikana ajoittain. Asiassa on kysymys siitä, miten lentäjien valmiusaikaa tulee työaikalain mukaan arvioida. Asiassa on ensinnäkin kysymys siitä, onko valmiudessa oloaika luettava työajaksi työaikalain 4 §:n mukaisesti, vai onko kysymys työaikalain 5 §:n mukaisesta varallaoloajasta. Toisaalta on kysymys myös siitä, että jos valmiudessa oloaika pidetään varallaolona, minkä luonteisesta varallaolosta on kysymys. Varsinainen lentotyö on tietenkin luettava työajaksi. Varsinainen työsuoritus on selvästi erotettavissa valmiudessa oloajasta. Lentäjillä ei valmiudessa oloaikana ole valmiudessa olon lisäksi muuta työntekovelvollisuutta. Siten valmiudessa oloaika ei voida pitää työaikalain 4 §:ssä tarkoitettuna työaikana. Näin ollen kysymys on työaikalain 5 §:n varallaolosäännöksen tulkinnasta.

Lausuntopyynnössä tarkoitettut helikopterilentäjät asuvat varsin kaukana työn suorituspaikasta, jopa useiden satojen kilometrien päässä. Näin ollen heillä ei ole mahdollisuutta hoitaa työtään varsinaisesta asunnosta ja kodistaan käsin. Lentäjät ovat majoittuneet työvuorojen aikana työnantajan järjestämiin asuntoihin, jotka sijaitsevat lähellä helikopterikenttiä. Asuntojen laatu ja varustelutaso vastaavat tavanomaista asumistasoa.

Työaikalain 5 §:n mukaan työnantaja ja työntekijä voivat sopia, että työntekijän on oltava asunnossaan tai muualla tavoiteltavissa niin, että hänet voidaan tarvittaessa kutsua työhön. Varallaoloaika ei lueta työaikaan. Työaikalain 5 §:n 2 momentissa puolestaan on säädetty siitä miten asunnossa tapahtuva varallaolo tulee korvata. Asunnossa oleskelua vapaamuotoisemman varallaolon korvaamisesta työnantaja ja työntekijä voivat sopia keskenään. Asunnossa tapahtuvaa varallaoloa koskeva säännöstys vastaa aikaisempia työaika säännöistä lakeja. Ensisijassa asunnolla on tarkoitettu paikkaa, jossa työntekijä asuu ja jossa hänellä on varsinainen asuntonsa ja kotinsa.

Asuntovarallaoloa koskevan säännöksen tulkinnassa ovat oman kokonaisuutensa muodostaneen sellaiset tapaukset, joissa työntekijä on matkoilla tai työ suoritetaan muutoin vieraalla paikkakunnalla. Tällaisissa tapauksissa työntekijä joutuu majoittumaan muualle kuin varsinaiseen kotiinsa. Työneuvosto on aikaisemmassa käytännössään katsonut tällaisen tilapäisen majoituspaikan työntekijän asunnoksi, jossa voidaan suorittaa varallaoloa. Näin on katsottu muun muassa työneuvoston lausunnoissa 376, 856 ja 1129. Tällöin majoittuminen ”tilapäiseen majapaikkaan” ei johdu yksinomaan varallaolosta. Majoittumiseen on syynä myös itse työsuoritus, joka tapahtuu vieraalla paikkakunnalla sillä tavoin, ettei työntekijä voi käydä työssä kotoaan käsin. Tällaiseen lain tulkintaan on myös viitattu työaikalain pohjana olleessa hallituksen esityksessä (HE 34/1996 s. 41).

Työnantajan helikopterilentäjille järjestämissä asunnoissa ei tehdä työtä. Näillä perusteilla olen sitä mieltä, että kysymys on sellaisista asunnoista, joissa työntekijä voi olla varalla työaikalain 5 §:ssä tarkoitettu tavoin, eikä siellä vietettyä aikaa pidetä työaikana.

Asiakirjoista ei saa täyttä selvyyttä siitä, ovatko lentäjät olleet velvolliset oleskelemaan asunnossa. Varallaoloa tulee pitää asunnossa tapahtuvana varallaolona, jos lentäjillä on ollut velvollisuus oleskella asunnossa, josta heidät voidaan kutsua työhön. Näin on asia myös silloin, jos tällaista velvollisuutta ei ole nimenomaisesti sovittu, mutta lentoon lähdön tulee tapahtua niin nopeasti, ettei heillä tosiasiallisesti ole mahdollisuutta oleskella muualla. Jos lentoon lähdön nopeusvaatimus sallii, että lentäjät tosiasiallisesti voivat oleskella asuntoa laajemmalla alueella, pidetään varallaoloa työaikalain 5 §:ssä tarkoitettuna vapaamuotoisena varallaolona.